

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО, РЕСТАВРАЦІЯ

УДК 782.1

DOI 10.32461/2226-2180.44.2023.293909

Цитування:

Афоніна О. С., Юр М. В. Творча діяльність В.Гегамяна в контексті розвитку одеської школи живопису. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. 2023. Вип. 44. С. 34–39.

Afonina O., Yur M. (2023). Creative Activity of V. Hegamyan in the Context of the Development of the Odesa School of Painting. *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. pr., 44, 34–39 [in Ukrainian].

Афоніна Олена Сталівна,
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-1627-6362>
aolena7@gmail.com

Юр Марина Володимирівна,
доктор мистецтвознавства,
старший науковий співробітник,
проректор із наукової і міжнародної діяльності
Київської державної академії
декоративно-прикладного мистецтва і дизайну
імені М.Бойчука
<https://orcid.org/0000-0003-3487-1480>
yur_marina@ukr.net

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В.ГЕГАМЯНА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ ЖИВОПИСУ

Мета роботи – дослідити ключові події творчого життя та діяльності одеського художника вірменського походження В.Гегамяна, творчий доробок якого залишив помітний слід у розвитку одеської школи живопису другої половини ХХ – початку ХХІ століть. **Методологія дослідження** побудована на застосуванні методів аналізу, синтезу, мистецтвознавчого підходу, історико-хронологічного, що дозволило отримати обґрунтовані результати дослідження. **Наукова новизна** роботи полягає у поглибленні та систематизації вивчення творчості відомого українського художника В.Гегамяна в контексті розвитку одеської школи живопису. **Висновки.** У роботі визначено, що починаючи з 60-х рр. ХХ століття, у зв'язку з переїздом до Одеси, у творчому періоді В.Гегамяна розпочався новий етап, що обумовлювався новим культурно-мистецьким середовищем та тими творчими пошуками, які здійснювалися тогочасними митцями. Художні домінанти робіт В.Гегамяна визначалися притаманним художнику монументалізмом, традиційною колірною гамою та характерною сюжетикою, композиційністю та зображальністю. Протягом десятиліть, ввібравши основні тенденції одеської школи живопису, В.Гегамян сформував власний художній стиль у мистецтві, який складався з поєднання графічної, живописної, монументальної технік. Перебуваючи на перетині вірменської та української культур, у роботах В.Гегамяна яскраво прослідковується звернення до етнічних, архаїчних мотивів, символізму, що утворило особливу міфопоетику його робіт, накладаючи на них подвійні чи й потрійні сенси. Водночас творче життя В.Гегамяна щільно перепліталось з викладацькою діяльністю, він був основоположником графічного факультету у Одеському педагогічному інституті. Він виховав цілу плеяду митців, що прославили згодом не лише Одесу, але й Україну: це такі відомі художники, як В. Волков, В.Захарченко, С. Ликов, О.Недошитко, С.Рахманін, В. Рябченко, О. Ройтбурд, А. Фурлет ін. Завдяки своїй творчо-педагогічній діяльності В. Гегамян вписав яскраву сторінку в сучасне українське образотворче мистецтво як оригінальний митець, що сформував неповторну систему художньої образності.

Ключові слова: В. Гегамян, одеська школа живопису, нонконформізм, стилеві напрями, художньо-культурне життя, перетин культур, регіональна специфіка, мистецтво, творчість художника.

Afonina Olena, Doctor in Art Studies, Professor, Department of Art Study Expertise, National Academy of Culture and Arts Management; Yur Maryna, Doctor of Art History, Senior Researcher, Vice-Rector for Scientific and

International Activities of Kyiv State Academy of Decorative and Applied Arts and Design named after Mykhailo Boychuk

Creative Activity of V. Hegamyan in the Context of the Development of the Odesa School of Painting

The purpose of the work is to investigate the key events of the creative life and activity of the Odesa artist of Armenian origin V. Hegamyan, whose creative output left a noticeable mark in the development of the Odesa school of painting in the second half of the 20th – beginning of the 21st centuries. **The research methodology** is based on the application of methods of analysis, synthesis, art history, historical-chronological approach, which made it possible to find out the substantiated results of the research. **The scientific novelty** of the work consists in deepening and systematising the study of the work of the famous Ukrainian artist V. Hegamyan in the context of the development of the Odesa glass painting. **Conclusions.** The work determined that starting from the 1960s, due to the relocation to Odesa, a new stage began in V. Hegamyan's creative period, which was determined by the new cultural and artistic environment and the creative searches carried out by the artists of that time. The artistic dominants of V. Hegamyan's works were determined by the artist's inherent monumentalism, traditional colour scheme and characteristic plot, composition, and imagery. Over the decades, having absorbed the main trends of the Odesa school of painting, V. Hegamyan formed his own artistic style in art, which consisted of a combination of graphic, pictorial, and monumental techniques. Being at the intersection of Armenian and Ukrainian cultures, V. Hegamyan's works clearly trace the appeal to ethnic, archaic motifs, symbolism, which created a special mythopoetics of his works, imposing double or even triple meanings on them. At the same time, V. Hegamyan's creative life was closely intertwined with his teaching activities; he was the founder of the graphics department at the Odesa pedagogical institute. He brought up a whole pleiad of artists who later became famous not only in Odesa, but also in Ukraine: such famous artists as V. Volkov, V. Zakharchenko, S. Lykov, O. Nedoshytko, Ye. Rakhmanin, V. Riabchenko, O. Roitburd, A. Furlet and others. Thanks to his creative and pedagogical activity, V. Hegamyan wrote a bright page in modern Ukrainian fine art as an original artist who formed a unique system of artistic imagery.

Keywords: V. Hegamyan, Odesa school of painting, nonconformism, stylistic trends, artistic and cultural life, intersection of cultures, regional specificity, art, artist's creativity.

Актуальність теми дослідження. У розвитку різних періодів українського образотворчого мистецтва значну роль відіграють регіональні школи, що формують власні окремішні риси, специфіку і колорит. Це визначаються також значною мірою тими суспільними та історичними умовами, в яких відбувається культурний і мистецький розвиток. Також це накладає відбиття на наступні покоління художників, а також сприяє формуванню художніх прийомів, методів навчання, що переростають у мистецьке явище, яке вирізняється своїми рисами, при тому становить невід'ємну цілісну складову українського мистецтва, формуючи його багатогранність та розмаїтість. Саме такими специфічними рисами та умовами формування наділена й одеська школа живопису, яка має власну історію розвитку та позначена низкою культурних взаємовпливів, значно виокремлюючись в південному регіоні України. Відтак, беручи свої початки ще з ХІХ ст., з одеською школою живопису було пов'язано багато імен відомих художників, як-от Д. Бурлюк, М. Бойчук, В. Кандинський, К.Костанді та ін. В цілому ж, якщо розширювати географію південного регіону, то дослідники підкреслюють, що «початок формуванню південної школи припадає на кінець ХІХ ст., завдяки діяльності значної кількості талановитих майстрів, їх активної участі у виставковому житті. Для художніх пошуків багатьох одеських майстрів було

властиве реалістичне спрямування, близьке до передвижництва» [13, с. 144]. Характерною рисою художнього методу одеської школи живопису були імпресіоністичні візії, визначені самими умовами півдня, де головним став пошук гармонії через суб'єктивне переживання світла, кольору та простору. Саме світло тут є своєрідним об'єднувальним чинником, який дає всьому, з чим стикається, загальну світлу тональність. Він стає засобом одухотворення матеріального світу [11].

Також у другій половині ХХ ст. в її межах маємо таке культурно-мистецьке явище, як «одеський нонконформізм», що з огляду на можливості творчих пошуків радянської доби все ж мав свою, одеську специфіку. Власне, період 60–90-х рр. в межах одеської школи живопису є найбільш репрезентативним та результативним щодо творчих здобутків. До сьогодні питання дослідження окремих мистецьких і художніх шкіл має свої наукові лакуни та імена, які мало відкриті широкому загалу та введені в науковий мистецтвознавчий дискурс. У цьому контексті доволі цікавою постаттю є особистість художника вірменського походження В.Гегамяна, творчість якого увібрала багато рис одеської школи живопису, разом з тим, вирізняючись суто авторським стилем, сформованим на основі полістилізму.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням життєтворчості художника, а також

умовам культурно-мистецького середовища його діяльності присвячені праці таких дослідників, як О.Гуляєва [2], О.Жадейко [3-5], О.Зотова [6], О.Котова [7-9], Т.Лупак [10], Г.Носенко [11], В.Панченко [12], Н.Сапак [13], Л.Смирна [14], О.Смичковська [15], А.Тарасенко [16] та ін.

Мета роботи – дослідити ключові події творчого життя та діяльності одеського художника вірменського походження В.Гегамяна, творчий доробок якого залишив помітний слід у розвитку одеської школи живопису другої половини ХХ – початку ХХІ століть

Виклад основного матеріалу. Творча особистість В. Гегамяна, художника з впізнаваним авторським почерком, відіграла ключову роль у формуванні одеського художнього середовища другої половини ХХ століття. Митець став засновником графічного факультету в Одеському педагогічному інституті та виховав кілька поколінь оригінальних художників. Комплексні авторські методики, розроблені В. Гегамяном, мають підґрунтя класичної художньої освіти, але вдало адаптовані до вимог сучасності та містять найхарактерніші ознаки індивідуальної образної та технічної манери майстра [1].

Початок 60-х рр. в українському мистецтві був ознаменований як короткотривалий період обмеженої, та все ж свободи, так і для В.Гегамяна переїзд в ці роки до Одеси став початком нового творчого життя.

Спочатку тимчасово він працював в живописному цеху Одеського обласного відділення Художнього фонду УССР, але за кілька місяців був звільнений через відсутність замовлень. Після цього його зарахували до Цеху оформлювачів та знову через кілька місяців звільнили з тієї ж причини. Лише влітку 1964 року В. Гегамян отримав постійну роботу – посаду викладача рисунка в Одеському педагогічному інституті ім. К.Д.Ушинського (нині Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського). Саме завдяки ініціативі та зусиллям художника в цьому навчальному закладі було організовано художньо-графічний факультет, який діє і донині. В.Гегамян працював там старшим викладачем, кілька років виконував обов'язки декана, займав посаду доцента, розробляв навчальні плани, протягом багатьох років був завідувачем методичної комісії факультету [1].

Слід зазначити, що поняття «одеська школа» виникло наприкінці 1960-х – початку

1970-х. Специфікою Одеси та її неконформістських мистецьких шкіл було те, що група місцевих неофіційних митців, які були новаторами («Незалежні» та ін.), склали досить сильну конкуренцію офіційній школі, водночас, відмовляючись від протистояння. Можна вважати, що одеська художня традиція була однією з найбільш потужних в Україні саме за рахунок своєї згуртованості. Характерними ознаками «одеської школи» стали: домінування камерних жанрів (портрет, натюрморт, пейзаж); переважання модерністських (О.Ануфрієв, В.Маринюк, В.Стрельников, В.Хрущ, Л.Ястреб), постконцептуалістських (С.Ануфрієв, Л.Войцехов) і трансавангардистських (С.Ликов, О.Ройтбурд, В.Рябченко) тенденцій; еклектика стилів (переплетіння власне неконформістських напрямів з офіційними канонами соцреалізму); звернення до чуттєвих начал, природного та щирсердого, вживання абстрактних форм; поєднання давньоукраїнських художніх елементів з естетикою постмодернізму, постконцептуалізму та інших подібних течій [10, с.247]. Саме в цей період творчого піднесення в Одесі В.Гегамяна увиразнилося і набуло свого розвитку таке явище, як одеський неконформізм. Як відзначає О.Смичковська, рух неконформізму в українському художньому та декоративному мистецтві виник у період «відлиги» 1960-х рр. та панував до 1980-х рр., коли став безсумнівним розпад тоталітарної системи. У новій течії знайшов відображення настрої творчих верств України того періоду (основні центри — Київ, Одеса, Львів), які прагнули висловити протест проти нав'язуваних рамок соціалістичного реалізму [15, с.46].

Стосовно загальних рис і характеристики неконформізму в тогочасних суспільно-історичних та культурних умовах, дослідниця В.Зотова наголошує, що у тоталітарному просторі неконформізм був іншим — інтелектуалізованішим, корпоративно визначенішим як арт-проект. Це, передусім, художницькі проекти, котрі створювала декласована інтелігенція, яку не прийняла до спілки художників, презентативних акцій ідеологічного зразка [6, с.166]. Також не можемо не погодитися із твердженням дослідника О.Жадейка, що одеське мистецтво неконформізму цього періоду умовно поділяють на так звану «нову хвилю» та contemporary art, що хронологічно відповідає 1960-80-м рр., 1980-1990 рр. та періоду 1990-х-2000-х рр. Ця градація умовна і

може слугувати лише орієнтиром у розгалуженні стильових проявів. Сам по собі нонконформізм, що умовно відраховує існування з 1967 р., за своїм складом доволі складний і багатокомпонентний. Саме у контексті цього стильового різноманіття так званого «другого авангарду», побудованого на естетичній платформі андерграунду закладено нову світоглядну основу художників «пострадянського зразка», які починали працювати ще в контексті соцреалізму, підриваючи його традиції зсередини [5, с.14]. Водночас дослідниця одеського нонконформізму О.Котова зазначає, що в межах одеської школи живопису варіантами непрямой відмови від соцреалізму бути такі стильові відгалуження, як «суворий стиль», який поєднав сезаннізм із суворістю, монументальністю та героїзацією образів 60-х рр. (до нього належали О. Ацманчук, Ю. Єгоров, В. Токарев), «імпресіонізм» (В. Синицький, Л.Межберг, Г. Малишев) та «фольклоризм» (Ю. Коваленко, А. Антонюк, В.Алтанець). Також, як пише дослідниця, такі як В. Гегамян (ще був А. Шопін,) не висловлювалися проти офіційного мистецтва і водночас не приєднувалися до нонконформістів [7, с.67].

Проте, з огляду на загальну динаміку культуро-мистецьких процесів В.Гегамян, хоч не де-факто не артикулював свою приналежність до руху «шістдесятників» чи нонконформістів, але своєю творчістю виражав головні засади-маніфести вільного творчого самовираження. Крім того, звертаючись до тем етнічної культури, як вірменської, так і української, відходячи у роботах від соцреалістичного канону, він лише підтверджував свою позачасовість і орієнтир на вищі людські цінності, філософські теми, що прослідковувалося у його творах, які поєднували різні стилі і манери художнього письма. Це, зокрема, такі роботи, як «Осміяння І», «Повстання» (1970-ті рр.) «Весілля без кохання», «Хачкар» (1990-ті рр.) [3, с.430].

Ретельно розробляючи протягом років власну авторську методику викладання, яка мала чіткі принципи, В.Гегамян вважав головними недоліками молодих художників, в тому числі багатьох «зірок» як офіційного, так і андеграундного мистецтва, їхню недостатню академічну освіту, ескізність і негрунтовність більшості робіт. Офіційне одеське мистецтво він зневажав за низький рівень майстерності та фальшиву ідеологічну сервильність, з нонконформістами також не спілкувався, вважаючи їх експерименти легкокованими та

не сприймаючи їхньої богеменності. За взірці ставив митців минулих епох: Мікеланджело, П. Гогена, М. Врубеля, І. Репіна та ін. [1].

За великим рахунком, педагогічна система В.Гегамяна – нео-академічна, з обов'язковим акцентом на рисунок природи, колосальними часовими затратами та винятково перфекціоністським підходом. З часом художник не втратить інтерес до природи, але змістить наголос: його цікавитиме узагальнений образ, а не індивідуальні вияви людської природи. Навмисна акцентованість на загальному на протиположному індивідуалізованому дозволить митцю створити кращі зразки тематичних картин на всеохопні універсальні теми [1]. На думку В.Панченко, в нонконформізмі свідомою і радикальною була відмова від натуралізму, мімезису, натомість спостерігався перехід до умовного зображення форми. Творчість митців-нонконформістів Одеси як частина загальнокультурного явища андерграунду стала альтернативою офіційному ідеологічному мистецтву соцреалізму. Серед провідних стилістичних особливостей одеського мистецького нонконформізму можна визначити: 1) національне підґрунтя – звернення до архетипів, прамови мистецтва; 2) «аура», атмосфера Одеси, наступність традиції південноукраїнської школи, система поглядів та ідейних засад розвитку культури Причорномор'я; 3) особливий південний колорит, що увібрав у себе сонячне світло й тепло, панування живих і насичених фарб, пріоритет палітри з теплими тонами; 4) традиції світового, російського, українського модернізму й авангарду [12, с.42].

Характерними ознаками «одеської школи», на думку Т.Лупак, стали: домінування камерних жанрів (портрет, натюрморт, пейзаж); переважання модерністських (О.Ануфрієв, В.Маринюк, В.Стрельников, В.Хрущ, Л.Ястреб), постконцептуалістських (С.Ануфрієв, Л.Войцехов) і трансавангардистських (С.Ликов, О.Ройтбурд, В.Рябченко) тенденцій; еkleктика стилів (переплетіння власне нонконформістських напрямів з офіційними канонами соцреалізму); звернення до чуттєвих начал, природного та щиросердного, вживання абстрактних форм; поєднання давньоукраїнських художніх елементів з естетикою постмодернізму, постконцептуалізму та інших подібних течій [10, с.247].

Як слушно відзначає О.Гуляєва, 1970–1980-ті роки в українському мистецтві можна вважати часом полістилізму, оскільки

попереднє мистецтво авангардизму переходить в «класичний» формат, і починається стадія рефлексії і саморефлексії на тему художніх опцій попередніх епох. Відтак формувалися, зокрема в межах одеської школи сприятливі умови для розвитку багатьох художніх течій та напрямів у живописі, що в своїй основі спиралися на художні тенденції початку ХХ століття [2, с.116].

З огляду на означений культурно-історичний контекст творчість В.Гегамяна ґрунтувалася як на проявах і творчих пошуках вільного мистецтва, що поєднували різні стилі і жанри, так і на авторському баченні глибинних ціннісних наративів, формуючи водночас на засадах академізму власну художньо-педагогічну систему. Не дивлячись на малоактивну позицію В.Гегамяна щодо участі виставково-творчому тогочасному житті, він є яскравим представником одеської школи живопису, а його творча спадщина позначена характерним помежів'ям культур, стилів та творчих методів.

Наукова новизна роботи полягає у поглибленні та систематизації вивчення творчості відомого українського художника В.Гегамяна в контексті розвитку одеської школи живопису.

Висновки. Перебуваючи на перетині вірменської та української культур, у роботах В.Гегамян яскраво прослідковується звернення до етнічних, архаїчних мотивів, символізму, що утворило особливу міфопоетику його робіт, накладаючи на них подвійні чи потрійні сенси. Водночас творче життя В. Гегамяна щільно перепліталася з викладацькою діяльністю, він був основоположником графічного факультету у Одеському педагогічному інституті. Він виховав цілу плеяду митців, що прославили згодом не лише Одесу, але й цілу Україну: це такі відомі художники: В. Волков, С. Ликов, В. Рябченко, О. Ройтбурд, А. Фурлет ін. Завдяки своїй творчо-педагогічній діяльності В. Гегамян вписав яскраву сторінку в сучасне українське образотворче мистецтво як оригінальний митець, що сформував неповторну систему художньої образності.

Література

1. Валерій Гегамян. URL: <https://valeriygeghamyam.com/uk/artist> (дата звернення: серпень 2023).
2. Гуляєва О. В. Художньо-стилістичні домінанти культурних процесів на Півдні України в 1960-1980-х роках: дис... канд. мист. 26.00.01 –

теорія та історія культури. Київ: НАКККІМ, 2017. 256 с.

3. Жадейко О.М. Етнічні образи у творчості Валерія Гегамяна. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 1. С. 429–434.

4. Жадейко О. Особистість Валерія Гегамяна в одеському художньому середовищі. *Сучасне мистецтво*. 2018. №14. С.141–149.

5. Жадейко А.Н.Тенденції живописи періода 1990-х годов одесского художника Алексея Илюшина. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 14–18.

6. Зотова В. А. Дискурс влади і нонконформізму як культуротворчі чинники в культурі 60 — 90-х рр. ХХ ст. *Культура України*. 2013. Вип. 41. С. 158–166.

7. Котова О.О. Мистецький нонконформізм Одеси в контексті світової культури 1960-80-х років. [монографія] / ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2021. 250 с.: 73 іл.

8. Котова О. Особливості Одеської школи живопису з другої половини ХХ століття до сьогодення. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія*. 2013. Вип. 9. С. 137–145.

9. Котова О. Традиції південноукраїнської школи живопису у творчості митців-нонконформістів Одеси 60-80-х рр. ХХ століття. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5131/1/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0%20%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf> (дата звернення: серпень 2023).

10. Лупак Т. Специфіка регіональних нонконформістських мистецьких шкіл України 60–80-х років ХХ століття. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2013. Вип. 665–666. С. 243–249.

11. Носенко Г. Тенденції імпресіонізму в одеській живописній школі URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16917/10-Nosenko.pdf> (дата звернення: серпень 2023).

12. Панченко В. Нонконформізм і Одеська художня школа. *Матеріали ХХVII наукової конференції здобувачів вищої освіти «Історичний досвід і сучасність»: доповіді /* відп. ред. В. М. Букач. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2021. Вип. 40. С. 41–43.

13. Сапак Н. В. Еволюція пошуків майстрів південної школи живопису на прикладі творчості сучасного миколаївського художника О. Приходька. *Стан та перспективи розвитку культурологічної науки : зб. тез доповідей V Міжнародної наук.-практ. конф. /* [редкол. : Н. В. Федотова (гол. ред.) та ін.]. Миколаїв : МФ КНУКіМ, 2019. Ч. 1. С. 143–147.

14. Смирна Л. Українські художники-нонконформісти: естетичний протест. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 5. С. 40–44.

15. Смичковська О. М. Нонконформістські течії в українському образотворчому та декоративному мистецтві / О. М. Смичковська, О. Бакланова. *Декоративно-прикладне мистецтво в національній системі художньо-педагогічної освіти: сучасний досвід і перспективи: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції*; [упоряд. : О. В. Ткачук, Т. С. Штикало], (м. Одеса, 16–17 березня 2022 року). Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського (Астропринт), 2022. С. 46–49.

16. Тарасенко А. Ремінісценції українського фольклору в індивідуальній міфотворчості митців Одеси в останній третині ХХ – початку ХХІ століття. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2011. Вип. 11. С. 211–217.

References

1. Valery Hegamyan. URL: <https://valeriygeghamyan.com/uk/artist> [in Ukrainian].

2. Hulieva, O. V. (2017). Artistic and stylistic dominants of cultural processes in the South of Ukraine in the 1960s-1980s: PhD thesis. Kyiv: NAKKKIM [in Ukrainian].

3. Zhadeiko, O. M. (2019). Ethnic images in the work of Valery Hegamyan. *Bulletin of the National Academy of Culture and Arts Management*, 1, 429–434 [in Ukrainian].

4. Zhadeiko, O. (2018). The personality of Valery Hegamyan in the Odesa artistic environment. *Modern Art*, 14, 141–149 [in Ukrainian].

5. Zhadeiko, A. N. (2018). Painting trends of the period of the 1990s by the Odesa artist Aleksei Illiushyn. *A young scientist*, 12(64), 14–18 [in Russian].

6. Zotova, V. A. (2013). Discourse of power and nonconformism as culture-creating factors in the culture of the 1960s and 1990s. *Culture of Ukraine*, 41, 158–166 [in Ukrainian].

7. Kotova, O. O. (2021). Artistic nonconformism of Odesa in the context of world culture of the 1960s-80s. Odesa [in Ukrainian].

8. Kotova, O. (2013). Peculiarities of the Odesa school of painting from the second half of the 20th century to the present. *MIST: Art, history, modernity, theory*, 9, 137–145 [in Ukrainian].

9. Kotova, O. Traditions of the South Ukrainian school of painting in the work of non-

conformist artists of Odesa in the 60s-80s of the 20th century. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5131/1/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0%20%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf> [in Ukrainian].

10. Lupak, T. (2013). Specificity of regional nonconformist art schools of Ukraine in the 60s–80s of the 20th century. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Philosophy*, 665–666, 243–249 [in Ukrainian].

11. Nosenko, H. Tendencies of Impressionism in the Odesa Painting School URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16917/10-Nosenko.pdf> [in Ukrainian].

12. Panchenko, V. (2021). Nonconformism and the Odesa Art School. Materials of the XXVII scientific conference of higher education graduates "Historical experience and modernity": reports. Odesa: K. D. Ushynskiy PNP, 40, 41–43 [in Ukrainian].

13. Sapak, N. V. (2019). The evolution of the search of the masters of the southern school of painting on the example of the work of the modern Mykolaiv artist O. Prykhodko. The state and prospects of the development of cultural science: coll. theses of reports of the 5th International science-pract. conf. Mykolaiv: MF KNUKiM, 143–147 [in Ukrainian].

14. Smyrna, L. (2013). Ukrainian nonconformist artists: aesthetic protest. *Bulletin of the Book Chamber*, 5, 40–44 [in Ukrainian].

15. Smychkovska, O. M. (2022). Nonconformist Currents in Ukrainian Fine and Decorative Art. Decorative and applied art in the national system of art and pedagogical education: modern experience and perspectives: theses of the II All-Ukrainian scientific and practical conference; (Odesa, March 16–17, 2022). Odesa: K. D. Ushynskiy PNP, 46–49 [in Ukrainian].

16. Tarasenko, A. (2011). Reminiscences of Ukrainian folklore in the individual myth-making of Odesa artists in the last third of the 20th – beginning of the 21st century. *Ukrainian art history*, 11, 211–217 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.10.2023
Отримано після доопрацювання 06.11.2023
Прийнято до друку 14.11.2023